

Kolikogod komunistička vremena bila teška, istina se ipak probijala na vidjelo

SVJEDOČENJE U SVEZI S NEKIM ČINJENICAMA UBOJSTVA ŠIROKOBRIJEŠKIH FRANJEVACA

Raznoseći list *Crkva na kamenu* doznao sam štošta o »širokobriškim pobijenim patrima«

► Piše: don Ilija Drmić

Ja sam don Ilija Drmić, svećenik Mostarsko-duvanjske biskupije, profesor hrvatskoga jezika na Teološkom institutu u Mostaru i višegodišnji djelatnik *Crkve na kamenu*, lista dviju hercegovačkih biskupija. Od početka prosinca 2007. župni sam upravitelj u župi Rođenja Marijina, Trg glagoljaša 1 u Vinici. Rođen sam 1. listopada 1954. u Dobrićima, župa Grabovica, Duvanjski dekanat, općina Tomislavgrad. Osnovno školovanje završio sam u Grabovici i Prisoju, a klasičnu gimnaziju u Zagrebu na Šalati. Nakon odlučivanja ondašnjega vojnog roka osuđen sam na 15 mjeseci strogoga zatvora. Kaznu sam izdržavao u Zenici, a potom nastavio studij teologije na Vrhbosanskoj visokoj filozofsko-teološkoj školi u Sarajevu, koja je od 2009. prešla u Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Sarajevu. Za svećenika sam zaređen 27. lipnja 1982., a mladu misu slavio sam u rodnoj župi 20. srpnja iste godine. Djelovao sam u mostarskoj katedralnoj župi četiri godine kao župni vikar i radio u uredništvu lista *Crkva na kamenu*, a potom sam studirao hrvatski jezik i književnost u Sarajevu i Zagrebu gdje sam diplomirao 1991. Od rujna

iste godine ponovno nastavljam rad u spomenutom listu. Punih devet godina bio sam ravnatelj Katoličkog informativnog ureda u Mostaru (KIUM), radio u više javnih glasila, posebice elektroničkih. Pomagao sam župnicima u dušobrižništvu po cijeloj Hercegovini i izvan nje pišući o mnogim dušobrižničkim temama, kao i o sveukupnom životu i radu u župama. Objavio sam nekoliko svojih knjiga i sudjelovao u pripremanju i tiskanju knjiga drugih autora.

Napisao sam dopis 27. siječnja 2010. Vicepostulatori postupka mučenštva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, Humac, što ga vodi fra Miljenko Stojić, moj poznanik iz

Društva hrvatskih književnika i prijatelj s kojim sam predstavljao neke zanimljive knjige u Mostaru te se s njim prigodice susretao i razgovarao o književnim i drugim temama. U tom sam dopisu, između ostaloga, naveo i ovo: »Više puta sam čuo od naših ljudi da su širokobriješki fratri prije smaknuća pjevali svete pjesme u špilji pogubljenja. "Čuo se glas iz špilje i njihovo pjevanje svetih pjesama", riječi su pučana. Ne zna se točno od koga su to čuli, ali se tako priča. *Fama volant*. Moguće da je tu priču ispričao neki od svjedoka i sudionika pogubljenja da bi iskupio svoju dušu. U to sam brzo povjerovao jer znam da su i prvi kršćani, koji su bili nevini, pjevali u čast svome Bogu, svome Isusu, Ješui, Kyriosu prije smaknuća od divljih zvijeri, lavova i tigrova u rimskim amfiteatrima. Najjednostavniji čini nevinih ljudi prije gnusne smrti jesu pjevanje u čast Bogu koji u svojoj ruci drži svijet pun zla, ali još više dobra što u konačnici pobjeđuje. Takva je smrt onda mnogo lakša, a ima svoju poruku i onima koji je prouzročuju, kao i svima koji za nju čuju. I u ovome slučaju trebaju svi znati da će dobro pobijediti. Puk hrvatski to odavno zna dok su go-

vorili da su fratri pjevali, ti nevino zgaženi cvjetovi naše Crkve.«

Ovdje bih htio opisati širi kontekst o svemu što sam čuo. Vidljivo je, naime, iz mog kratkog životopisa da sam u razdoblju od slavljenja mlade mise pa do početka rujna 1986. bio u mostarskoj katedrali župni vikar i djelatnik lista *Crkva na kamenu*. Kao novinar toga lista bio sam i nedjeljama i blagdanima, a često i običnim danima, kada sam uglavnom mjesечно jednom razvažao naše novine po hercegovačkim župama, uvijek u nekoj župi radi vijesti, izvješća, reportaže za naš list.

Imao sam mnogo susreta s ljudima svih profila: svećenicima, biskupijskim i franjevačkim, redovnicama i svih družbi i

Volio sam ulaziti u razgovor s pukom. Čim bi stekli povjerenje, govorili su i o prošlim događajima.

zajednica, zatim sam intenzivno pratio sva događanja u našoj mjesnoj Crkvi, o tome pisao, što je objavljivano sa slikama u tome crkvenome listu koji je djelovao sukladno s *Našim ognjištima* i *Svjetoštom riječi*. Bio sam suradnikom i ovih listova, kao i *Glasa Koncila*, *MAKA* i nekih drugih. Taj posao neizmjereno sam volio i u njemu uživao. Bilo je naporno, ali ugodno.

Široki Brijeg mi je bio posebno mjesto jer na groblju Mekovcu počivaju kosti fra Bariše Drmića kojega sav rod Drmića slavi i štuje kao svetca. Čak su mu podigli svojevrсни spomenik u Seonici gdje je bio župnikom. Široki Brijeg bio mi je drag i zbog velebnih susreta mladih u zadnju subotu srpnja na kojima sam bivao sva-

ke godine i o tome izvješćivao u našim listovima prema zadanu prostoru. Široki Brijeg pohađao sam i o Velikoj Gospi, na uočnicu i sutradan, te o tome priopćavao našoj crkvenoj javnosti ono što je zanimljivo, a uvijek je bilo zanimljivo. Široki Brijeg ima i drugih označnica koje su mi drage.

U svim tim svojim dolascima razgovarao sam s ljudima o temama koje su bile aktualne, kao i o onim temama koje su tako prisutne, a opet potiskivane jer tadašnja vlast nije dopuštala nikakav spomen na žrtve Drugoga

svjetskoga rata, a u cijelome hrvatskom narodu bilo ih je veoma mnogo počevši od samoga rata pa onda od Bleiburga i Križnoga puta i kasnijih kazamata.

Ondašnja vlast je, primjerice, i fra Barišu Drmića tretirala ustašom te nije bila naklona činjenici da mnogi hodočasnici odlaze na njegov grob da bi se tu pomolili za zdravlje duše i tijela, kao i za sve ostale svoje potrebe, te da s njega uzmu grumenčice zemlje i ponosu ih sa sobom kući kao svete relikvije. Tu je spoj ljubavi prema zemlji i prema onome tko u njoj počiva, a sve to očituje ljubav prema Bogu kojemu je služio fra Bariša kao redovnik sv. Franje i kao svećenik Svete Majke Crkve. Svaki moj sugovornik, čuvši moje prezime, pitao me je: »A što ti je, velečasni, bio u rodu fra Bariša?« »Moje babe Mare stric«, odgovarao sam.

Jedna od tema bila je i ubijeni fratri na Širokom Brijegu, ali

ona je prolazila samo kroz svijest, s malo riječi na usnama. Ljudi su očekivali od mene da im rekнем nešto, a ja sam od njih očekivao da iskažu barem štogod što se zna ili priča. Jedino sam govorio o Čulinnoj zauzetosti za te fratre i borio se da kod njih stvorim toplije raspoloženje prema našim biskupima koji su prema nekima krivi za određene crkvene probleme u Hercegovini.

Tako sam se jednom o Gospojini zanimao za ratno sklonište gdje su ubijeni. Iako sam otprije znao za njega, ali opet sam nekako tuda hodao da ga vidim i doživim. Naišao sam na skupinu ljudi, žena i djece koja također tuda prolaze. Zauštavio sam se i zapodjenuo s njima razgovor o svemu pomalo iz svakidašnjice, a onda je jedan postariji čovjek meni potihlo rekao da je on čuo da su fratri prije svoga smaknuća pjevali svete pjesme unatoč neprijateljima koji su ih mučki poubijali. Shvatio sam od ovoga čovjeka da su u skloništu pjevali prije smaknuća, a nije isključeno da su molili i pjevali neposredno prije ulaska u njega. No, ostajem pri onoj tvrdnji koja mi se usjekla u pamćenje: »Čuo se glas iz skloništa i njihovo pjevanje svetih pjesama.« To je literarni izričaj koji objašnjava činjenicu da su pjevali prije smaknuća u skloništu, ispred skloništa ili jednostavno neposredno prije smaknuća.

Bilo mi je to tako drago čuti, a mučno da o tome ne smijem napisati ni riječi jer da sam napisao, bio bih istoga časa odveden na suđenje i strpan u zatvor, a toga mi je bilo već dosta jer sam jednom bio u zatvoru zbog govora o situaciji u Hrvatskoj i svjedočenja

da je Stepinac svetac, a ne zločinac kako su oni tvrdili. O tome nisam smio vele ni govoriti. Jedino što sam to komentirao tada, a i danas, da je zaista moguće i istinito to što je rekao taj čovjek jer su i prvi kršćani, prije nego će ih rastrgati divlje zvijeri, pjevali u čast svome Bogu; nisu umirali ni s osvetom ni s mržnjom, ni uzdignutom osvetničkom šakom uperenom u nečiju budućnost. Čuo sam također to isto u jednom obližnjem širokobriježskom gostinju kada sam u ljetnome razdoblju nakon razvoženja novina umoran pio kavu i uspostavio razgovor s dvojicom starijih ljudi koji su tu bili i sjedili. Jedan od njih je svjedočio da su fratri mo-

lili i pjevali prije smaknuća. On je tvrdio da to mnogi znaju samo nitko o tome ne voli pripovijedati kao što ne smijemo govoriti ni o drugim stvarima koje su se dogodile nama Hrvatima na kraju Drugoga svjetskog rata i kasnije. Tada sam i ja rekao da sam to čuo od jednoga starijeg čovjeka, inače također Širokobriježanina, za čije ime nisam ni pitao jer je u to vrijeme sve bilo sumnjičavo kad se ispituje. I u doba nove demokracije kao djelatnik istoga crkvenoga lista dolazio sam na Široki Brijeg i posve slobodno o tome govorio s ljudima, a mnogi su od njih pripovijedali da su fratri uistinu nevino ubijeni i da nisu pucali na partizane što je, uostalom, 1945.

u *Pastirskom pismu* genijalno posvjedočio i biskup dr. Petar Čule kojemu bi trebalo ne samo zbog toga nego i svega drugoga podići spomenik!

Ne znam hoće li ova moja izjava ikako pridonijeti proglašenju njihove nevinosti, ali znam da se o tome tako govorilo i da je kružila priča, *fama volant*. Njihova smrt je zaista mučenička i ne vjerujem da je i u jednome od njih bilo imalo osvetničkoga, osim upravo ovoga što se priča, a to je da su naglas molili i pjevali za svoje progonitelje i za sebe: za njih da im Bog oprost, a za sebe da im bude lakše podnijeti nemilosrdne i smrtonosne udarce te da i njima samima Bog bude milostiv na sudu. ✍

Nerijetko je bilo teško razlikovati tko su partizani, a tko četnici

SMRT FRA STJEPANA NALETILIĆA I NJEGOVIH SUDRUGOVA

Izvadci iz Dnevnika (1993.)

► Piše: **Stjepan Vican**

Mate Matiša Penavić (Jozin) rođen je 1897. na Širokom Brijegu. Po zanimanju je bio brijač. Kod mosta na lijevoj obali rijeke Lištice u Penavića kući imao je svoju brijačku radnju koju je uspješno vodio do svibnja 1942. Za vrijeme svog relativno kratkog života (45 godina) bio je, po mišljenju onih koji su ga poznavali, dobar obrtnik i pošten čovjek.

Osjetio je sve strahote Prvoga svjetskog rata i zarobljeničtva u Italiji da bi u Drugom svjetskom ratu izgubio život iako nije bio pripadnik nijedne vojne formacije.

Početkom svibnja 1942. zajedno je s Marijanom Naletilićem otišao od svoje kuće iz Oklaja u Duvno. Te ratne godine bila je velika nestašica hrane. Matiša je imao suprugu i četvero malodobne djece pa je namjeravao donijeti

brašna da bi prehranio svoju obitelj. Dolaskom u selo Kongora, općina Tomislavgrad, odlučio je prenoćiti u župnoj kući kod fra Stjepana Naletilića, svog prijatelja iz djetinjstva koji je bio župnik u tom selu.

I baš te noći, oko 24 sata, provališe vrata i u kuću upadnu pripadnici partizanske jedinice, njih dvadesetak, koje su predvodili Ante Mioč kao komandir i Šefko Lokmić u ulozi komesara te jedi-

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vaticanskog sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podržavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

Stopama pobijenih

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, III., 2 (5), Humac, 2010.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:

Vicepostulatura, Trg sv. Ante 1,
88320 Ljubuški – Humac, BiH;
Vicepostulatura, p. p. 1,
20352 Vid, RH

Veza:

tel.: (039) 832-582
faks: (039) 832-585
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Godišnja pretplata:

BiH 6 KM, RH 24 KN, EU 6 EUR,
SAD i Kanada 10 USD

Slanje pretplate i dobrovoljnih
priloga (s naznakom za što):

a) poštanskom uputnicom

b) UniCredit Bank d.d. Mostar,

poslovnica Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 381602276649744

devizni račun (inozemstvo):

IBAN: BA393381604876650839

SWIFT: UNCRBA22

Cijena pojedinog primjerka:

3 KM; 12 KN; 3 EUR; 5 USD

ISSN: 1840-3808

Riječ urednika fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Uistinu mi je drago da vam može podariti peti broj ovog našeg glasila. Češće nije moglo izlaziti jer smo najprije željeli prikupiti svjedočanstva još živućih svjedoka i dokumentaciju koja je u posjedu dobrih ljudi. Usput smo još mnogo toga pronašli pa Vicepostulatura danas raspolaze s dovoljno svjedočenja i dokumentata te može privoditi kraju ovo pripremno razdoblje. Znam, svi vjerujemo da su ubijeni franjevci umrli mučeničkom smrću, ali treba to potkrijepiti dokazima i pričekati da ih Crkva prihvati.

Ponovno pozivam sve one koji što-god znaju, ili imaju dokumente koji bi nam bili od pomoći, da stupe u doticaj s Vicepostulaturom. Učinimo svi zajedno da ubijeni hercegovački franjevci jednoga dana postanu blaženima i svetima, odnosno da ih Crkva proglasi mučenicima.

Po prvi put uvodimo poglavlje Istraživanja. Podrazumijeva se da ne možemo stajati iza svakoga navoda ili iza svakoga stila napisa. Isto tako napisi ne smiju prelaziti određenu granicu, ne smiju se razračunavati i moraju bitno pridonositi pronalasku istine.

Ponovno je glasilo »obojeno« iskopavanjima posmrtnih ostataka ubijenih.

Ovaj smo put na Širokom Brijegu, u Knešpolju, tražili barem jednog našeg pogubljenog brata. Uskoro ćemo to učiniti i u Ljubuškom. Imamo još dojavu o masovnoj grobnici na Biokovu i time je naša potraga za sada dovršena.

Ovo naše glasilo i nadalje će izlaziti jednom u pola godine. Nastojat ćemo biti zanimljivi i na korist čitateljstvu. Mislim da smo ga već sadržajno i grafički oblikovali. Ostalo nam je još uravnovjesiti broj čitatelja. Zbog toga sljedeći put više primjeraka šaljem samo onima koji su barem djelomično podmirili pretplatu. Ispričavamo se odmah svima onima koji su to smetnuli ili imaju neki drugi opravdan razlog. Samo nam javite i primjerci opet stižu. Ako biste željeli širiti glasilo, a ne možete to novčano podnijeti, spremni smo vam ga slati i besplatno. Važno je da se istina promiče i za to će se uvijek naći dovoljno sredstava, između ostaloga zahvaljujući i darovateljima.

Držimo se i dalje zajedno i nitko nas ne će uspjeti pobijediti. Naša ubijena braća zacijelo će nam biti zahvalna.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Glas o znakovima	42
Povijesne okolnosti	7	Razgovor	44
Stratišta	9	Podlistak	48
Istraživanja	26	Izdavaštvo	59
Glas o mučeništvu	38	Darovatelji	59